

Boros Géza

„Üzemkörön kívüli állóeszköz”

Munkástrón Miskolcon

Kiss István Miskolc Város MSZMP Bizottságának a döntése alapján 1977-ben kapott megbízást, hogy a diósgyőri Marx térre (a mai Újgyőri főtérré), az újonnan épült Vasas Művelődési Központ elé tervezzen egy munkást ábrázoló szobrot. Kiss a *Munkástrón* című meglévő kisplasztikáját nagyította fel monumentális méretűvé. A kész művet a Tanácsköztársaság kikiáltásának hatvanadik évfordulója alkalmából – a magyar munkásosztály „1919-es nagyszerű tetteire emlékezve” – 1979. március 20-án avatták fel.¹ Az avatáson részt vett a vologdai testvérmegye pártbizottságának küldöttsége is. Az évforduló alkalmából adták át a belvárosi lakótelepen az ország legnagyobb ABC-áruházát is.

Kiss István (1927–1997) emblemikus alakja volt a kor hivatalos művészetének. Mindent elért, ami elérhető volt: Kossuth-díjas, a Magyar Népköztársaság Kiváló és Érdemes Művésze, képzőművész-szövetségi elnök, főiskolai rektor, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Szovjetunió Művészeti Akadémiájának tiszteletbeli tagja. Munkáskötődését jól jelzi, hogy az 1977-es műcsarnoki kiállítását a szokástól eltérően nem egy műtörténész, művész vagy kulturfunkcionárius, hanem egy géplakatos nyitotta meg az Egyesült Izzóból. A kiállítás alkalmából megjelent katalógus portréfotója is ezt az elkötelezettséget hangsúlyozza: a képen a művész „munkás módra” hegesztőpisztollyal gyűjt rá egy cigarettára.

Politikai megrendelésekkel való elhalmozását jól mutatja, hogy a Tanácsköztársaság 60. évfordulója alkalmából egy másik nagyszabású munkáját is felavatták: Budapesten a Magyar Néphadsereg Művelődési Központja előtt felállított, a *Béke védelmében* című krómaccél szoborcsoport alakjai a néphadsereget és a dolgozó népet jelképező alakokból és békegalambok sokaságából állt. (A rendszerváltozást követően számos más köztéri alkotásával együtt ezt is elbontották.)

Kissnek Miskolcon is állt már egy régebbi műve: ő készítette a diósgyőri Lenin Kohászati Művek előtt 1959-ben felállított Lenin-szobrot. Lenin bronzalakját születésének századik évfordulója alkalmából, 1970-ben áthelyezték a gyár főkapuja elé a gyár belvárosi tervező irodája mellett kialakított Lenin térre, ugyanis az a vélemény alakult ki a gyár dolgozóiban és vezetőiben, hogy a zajos, poros és forgalmas gyári környezet „nem méltó a műalkotáshoz”.²

A miskolci *Munkástrón* magas talapzaton trónoló munkása a gyárképmény és a kohók felé tekint. Mögötte fém zászlótartó rudak sorakoznak, előtte tágas felvonulási tér. A kompozíció az új művelődési ház geometrikus formáira rímel. A hajdan volt dicsőség mára kissé megkopott: a rudak rozsdásak, a burkolat töredezett, a munkásművelődés egykori fellegvárában pedig többek között használatra-kereskedés üzemel.

Egy naturalisztikus munkásfigura köztéri elhelyezése a hetvenes évek végén már anakronisztikus lett volna.³ Kiss István munkája formailag látszólag modern, ideológiai-eszmei mondanivalója azonban idejétmúltan vonalas, egyfajta modernizált szocreál. Monográfiája, Tasnádi Attila szavával „trónra emelte a munkáshősnek egy térben és időben változatlan eszményét”⁴,

Aradi Nóra kifejezésével „a gépet a maga szolgálatába állító embert”.⁵

„Azt akartam a szoborral bizonyítani, hogy amíg az emberiség lesz, addig a munka ábrázolható, csupán a kor jellemző jegyeit kell megkeresni. A mára a fejlett ipar a jellemző, amelyet mindenekelőtt az automatikáról lehet megismerni” – nyilatkozta az alkotó a miskolci *Déli Hírlapnak*.⁶ Egy kis számmisztikát is becsempészett a kompozícióba: a gép részletelemeiből öt van, „az öt manipulátor, az ötféle tárgy az ember öt ujját jelképezi.” Az anyagválasztás tudatos, a témához és a helyhez, az „acélvároshoz” illő. „A krómaccél az egyik legnehezebben munkálható anyag. Nem véletlenül választottam a sok lehetőség közül a legnehezebbet. [...] Mai jelentést hordoz: hangsúlyozottan kemény, a korra jellemzően szikár”⁷ – indokolta a művész.

Az egykori lektorátusi zsűri jegyzőkönyve szerint a mű „eszmei mondanivalója – ahogy azt ifj. Szabó István szobrászművész megjegyezte – kicsit falanszterszerű”.⁸ A figura egy „nagyon modern” – már-már futurisztikus – gépet irányít, amelynek működési mechanizmusát a néző nem is értheti. A művész tulajdonképpen a jövő munkásállamát vizionálta, ahol a legmodernebb gépek világában is a munkásember irányít. A *Dolgozók Lapja* 1978 novemberében, abból az alkalomból, hogy a *Munkástrón*t több más elkészült új emlékmű társaságában ideiglenesen a Városligetben, a Műcsarnok mellett is felállították, így írt: „Dinamikus, monumentális hatású formavilágával vonzza a tekintetet. Rusztikus matt fényű elemek és csiszolt, pontosan illesztett, mértani szigorúságú formák rendeződnek erő és hatalmat sugárzó jelképpé a szerkezetet irányító munkás keze alatt. A robotstusságában is könnyed, feszes formát és gondolatvilágot tükröző szobor méltán tarthat számot érdeklődésre Miskolc munkáskerületében.”⁹

„Kettős jelkép a szobor – nyilatkozta a művész. – A modern termelési formát és azt szimbolizálja, hogy a munkásember az úr. Ezt akartam egyébként a szobor nagyságával is érzékeltetni.

¹ A felállítás időpontja a szobrász monográfiája, Tasnádi Attila nyomán tévesen 1978-as dátumként terjedt el a szakirodalomban. Kiss Istvánnak fennmaradt egy hasonló krómaccél kompozíciója Budapesten is: az Árpád-hídnál az egykori angyalföldi pártszékház (ma a Magyar Államkincstár igazgatósága) előtt áll az 1982-ben felállított *Munkások*, amelynek tervét még 1965-ben készítette.

² Kiss Lenin-szobra az 1990-es elbontás után a miskolci Kohászati Múzeumba került, ahol több mint egy évtizeden át az udvaron állt letakarva. A szobor jelenleg a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum budapesti raktárában található.

³ Párhuzamosan egy ilyen felfogású szobor is készült 1979-ben Miskolcra: Cserenyi Kaltenbach István *Martinász* című egészalakos munkásalakját egy kevésbé frekvenciált helyen, a diósgyőri vasgyárban állították fel.

⁴ Tasnádi Attila: *Kiss István*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1982, 38.

⁵ Aradi Nóra: *Munkásábrázolás a magyar képzőművészetben*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1976, 196.

⁶ (makái): *Tisztelet az embernek. Új szobor Diósgyőrben*, Déli Hírlap, 1979. március 21., 2.

⁷ *Uo.*

⁸ Képző- és Iparművészeti Lektorátus irattára, Sz-231/1977.

⁹ Csáky Ida: *Szobrok a parkban*, Dolgozók Lapja, 1978. november 12., 7.

Az életnagyság duplája már heroikus, de nem embertelen; ehhez a nagysághoz még közünk van, és kell is, hogy legyen közünk.” A *Déli Hírlap* idézett cikkében Kiss biztos ideológiai alapokon állva némi csúsztatást is megengedett magának, amikor azt állította, hogy a *Munkástrón* „kifejezetten Miskolc munkáskerülete számára készítette”, ami nem lehet igaz, hiszen a mű valójában már a megbízás előtt létezett több kisplasztika-változatban, és több szocialista országban is bemutatták Varsótól Szófiáig.

A konstrukció a nehézipari munka absztrakt alkatrész- és nyersanyagemeiből épül fel. A városi pártbizottság képviselője, Kovács Gyula a zsűriben a megoldást túl elvontnak találta, és kifogásolta a konkrét utalások hiányát. Hozzászólásában jelezte, hogy „jó lenne fogaskerék-motívum is, ami a gépgyártást jobban szimbolizálná.”¹⁰

A figura ül valamin, aminek a működése megfejthetetlen. Egy mesterséges konstrukció, aminek nincs hasznos funkciója, értelme abban merül ki, hogy a rendszer alátámasztására szolgál. A néző számára talány, hogy a munkás voltaképpen miféle gépezetet irányít. Jobb kezével egy kart húz meg, a másikkal épp egy gombot nyom meg, azt a sajátos benyomást keltve, hogy a következő pillanatban a szerkezet katapultál, s a figura kirepül a semmibe.

Az alkotó szerint a munkás védősisakjának a polírozása adja a figura tulajdonképpeni „koronáját”. A pártbizottság képviselőjét a zsűriben a kompozíció Dózsa Györgyre emlékeztette. A munkás-paraszt hatalom összekapcsolása a spontán értelmezésben árulkodó, a „parasztok királyát” ugyanis nem akármilyen trónra, hanem tüzes trónra ültették, amelynek ipari, munkásváltozata a villamoszék lehetne.

A trónnak mint a letűnt rendszerek szimbólumának és a munkásságnak az összekapcsolása egy újszerű hatalmi jelképben legalábbis szokatlan, kissé groteszk hatást kelt. Nem lehetett ez sokkal másként 1979-ben sem, amikor a Lenin Kohászati Művek munkásai már egyáltalán nem érezhették magukat pi-edesztálra emelve.

A mű több mint egymillió forintba került, amiből kétszáz-tíz ezer forint a művész tiszteletdíja, huszonháromezer-kétszázötven forintot pedig a Művészeti Alapnak utaltak át a művész járulékaként. Egy igen költséges munkáról volt tehát szó, amit azzal lehetne érzékelteti, hogy 1979-ben egy ipari munkás havi átlagkeresete háromezer-hatszázegy forint volt.¹¹

Kiss Leninjét 1990-ben elbontották a miskolci Lenin térről, a *Munkástrón* viszont a helyén maradt. Jelentését elveszítve, egy trónfosztott eszme díszletmaradványaként ma is ott árválkodik a diósgyőri főtéren. Az utókor értelmezési zavarát mutatja, hogy a 2004-ben megjelent *Miskolc nevezetességei* című útikönyv a szobrot már nem az eredeti, kissé bombasztikus címén – nem *Munkástrónként* –, hanem a neutrális jelentésű *Olvasztár* elnevezéssel tartja nyilván.¹² Talán a miskolciak sem sejtik, hogy egy köztéri kuriózum, egy kortörténeti nevezetesség, a szocializmus virtuális köztéri múzeumának jeles darabja van birtokukban, amelynek megőrzése feltétlenül javasolt.¹³

Zárszóként idézzük fel a lektorátusi beruházási átadási jegyzőkönyvek szokásos záradékát: „Kérjük, hogy a műalkotást a 34/1974. MT sz. rendelet 30. § (1) bek. alapján üzemkörön kívüli állóeszközként aktiválni szíveskedjenek.”

1 darab munkástrón – üzemkörön kívüli állóeszközként aktiválva.

¹⁰ (makai): *Tisztelet az embernek. Új szobor Diósgyőrben*, Déli Hírlap, 1979. március 21, 2.

¹¹ Ennél valamiben jobban kerestek a kohászok, havi átlagkeresetük négyezer-egyszázhetvenkilenc forint volt. A fizetési lista csúcsára a politika a bányászokat helyezte. (*Statisztikai Évkönyv 1979*, KSH, Budapest, 1980, 185.)

¹² *Miskolc nevezetességei*, szerk.: Makáné Losonczy Magdolna, Don Bosco Általános Iskola, Szakiskola, Középiskola és Kollégium nyomdája, Kazincbarcika, 2004. 13.

¹³ A fennmaradás érdekében szükséges lenne mielőbb állagmegőrzési munkákat végezni a szobron, mielőtt végleg pusztulásnak indulna. A manipulátor egyik karja például letörött, aminek következtében a csapadék bejut a szobortestbe.